

pregledni znanstveni članek
prejeto: 2001-03-08

UDK 314.7(497.5-14) "1857/91"

DEMOGRAFSKA KRETANJA SJEVERNE HRVATSKE ISTRE OD 1857. DO 1991. GODINE

Ivan ZUPANC
HR-10000 Zagreb, Kurelčeva 4
e-mail: ivan.zupanc@zg.hinet.hr

IZVLEČEK

Pričući članek obravnava demografska gibanja v severni hrvaški Istri med letoma 1857 in 1991, s posebnim poudarkom na problemu depopolucije kot prevladujoče značilnosti tega območja. Neposredna posledica in kazalec depopolucije je neprimerna starostna struktura prebivalstva, ki prevladuje v večjem delu tega območja. Povsem mogoča in relana demografska perspektiva je tako izumiranje nekaterih naselij.

Ključne besede: Istra, prebivalstvo, naselja, emigracija, depolulacija, staranje

DEMOGRAPHIC MOVEMENTS IN NORTHERN CROATIAN ISTRIA BETWEEN 1857 AND 1991

ABSTRACT

This work deals with demographic development in the northern part of Croatian Istria in the period from 1857 to 1991. The main problem dealt with in the article is depopulation as a dominant feature of this area. The direct consequence and indicator of depopulation is an unfavourable age structure prevailing in the greater part of this area. The extinction of particular settlements is a potential threat and an imminent demographic perspective.

Key words: Istria, population, settlements, emigration, depopulation, aging

Sl. 1: Spomenik i natpis spomenika na humku ispred ćićarijskog sela Brgudac. U tom je naselju 1910. zabilježen 501 stanovnik. Godine 1991. popisano je 16 stalnih stanovnika od čega 11 u starosnoj skupini 75 i više, četiri u skupini 70-74 i jedan stanovnik u skupini 40-44. Naselju prijete "crna" demografska perspektiva (foto I. Zupanc, 1999).

Foto 1: Monumento con iscrizione sul poggio antistante il villaggio di Bergozza, in Cicceria. Nel 1910 il villaggio aveva 501 abitanti. Nel 1991 non ne restavano che 16, 11 dei quali d'età superiore ai 75 anni, quattro fra i 70 ed i 74 ed uno solo nella fascia d'età compresa fra i 40 e 44 anni. Sul paese incombe una "tragica" prospettiva demografica (foto I. Zupanc, 1999).

UVODNE I METODOLOŠKE NAPOMENE

Prostor sjevernog dijela hrvatske Istre (u daljnjem tekstu sjeverne Istre) predstavlja pogranični pojas uz granicu s Republikom Slovenijom između rijeka Dragonje i Mirne. Prema administrativno-teritorijalnoj podjeli to je prostor bivših općina Buje i Buzet (tradicionalni nazivi Bujština i Bužeština). Krajem 1992, tj. početkom 1997. godine područje je podijeljeno na 4

grada (Buje, Buzet, Novigrad i Umag) i 4 općine (Brtonigla, Grožnjan, Lanišće i Oprtalj). Godine 1857. na ovom je prostoru živjelo 25,8% stanovništva hrvatske Istre (isti prostor koji obuhvaća županija Istarska, u daljnjem tekstu samo Istra), da bi danas (1991) udio iznosio 15,3%.

Upravo radi točnog utvrđivanja poznate spoznaje o depopulaciji tzv. gornje Bujštine (danas je to prostor uglavnom općina Grožnjan i Oprtalj) i Bužeštine

1 O toj pojavi I. Blažević zaključuje: "Proces litoralizacije, jednostavnije rečeno okupljanje života i aktivnosti uz obalu mora, dobio je nove značajne impulse ekspanzijom istarskog turizma negdje od sredine sedamdesetih godina. Litoralizacija dobrim dijelom snaži na račun unutrašnjih dijelova poluotoka u kojima nastaju sve veće demografske praznine" (Blažević, 1991, 8-9).

(osobito krškog i brdovitog dijela Ćicarije-općine Lanišće) kao tipičnog uzorka unutrašnje Istre s jedne strane te procesa litoralizacije¹ s druge, analiza je vršena na razini novih općina/gradova i naselja. Za neka naselja i dijelove naselja koja se 1857, 1869, 1880, 1921, i 1931. ne iskazuju samostalno, nego pod većim naseljima bilo je potrebno procijeniti broj stanovnika.² U radu je korišten naseljski skup prema popisima stanovništva uz malu korekciju, naime naselja Umag-Komunela i Umag te Buzet i Fontana koja su u popisima iskazivana kao samostalna, razmatrali smo kao cjelinu budući da oni doista čine funkcionalnu cjelinu na što je uostalom već i upozoreno u literaturi (Bertić, 1997, 23; Blažević, 1994, 544; Radica, 1980, 165), a i službena statistika ih sada tako tretira (Imenik, 1998). Dakle, analizirani naseljski skup ima 152 umjesto 154 (prilozi 1 i 2) (u međuvremenu je naseljski skup porastao na 164) naselja. Podaci su, gdje je to bilo potrebno i moguće, komparirani s cijelom Istrom.

Vremenski okvir ovog rada omeđen je 1857. godinom kada je proveden prvi moderan, sveobuhvatan popis stanovništva na razmatranom teritoriju. Analiza je prikazana u dva razdoblja: a) od 1857. do prvog poslijeratnog popisa, 1948. i b) poslijeratno razdoblje od 1948-1991. Naglasak je stavljen na razdoblje poslije drugog svjetskog rata, osobito na period 1961-1991. kada dominira prostorna polarizacija stanovništva uzrokovana složenim i međusobno povezanim procesima deagrarizacije, deruralizacije, urbanizacije i litoralizacije.

MEĐUPOPISNO KRETANJE STANOVNIŠTVA OD 1857. DO 1948. GODINE

Razdoblje od 1857. godine do prvog poslijeratnog popisa treba razmatrati u dva podrazdoblja. Do 1910. u svim međupopisnim razdobljima i u svim općinama/gradovima raste broj stanovnika (tabl. 1a i 1b) (izuzetak je općina Opatalj, koja bilježi vrlo blagi pad u

razdoblju 1869-1880. od 0,2% i općina Lanišće koja od 1900 do 1910. bilježi pad od 2,3%). Usporedba s cijelom Istrom pokazuje da je porast sjevernog dijela u svim razdobljima manji (najveća razlika je u periodu 1900-1910, 14%). Ako uspoređujemo brojnost populacije 1857. i 1910. otkrivamo da se stanovništvo Istre udvostručilo (indeks 201,3%), a stanovništvo sjevernog dijela povećalo za 48,6%, dakle u istom periodu više nego dvostruki porast ostvarila je Istra (tabl. 1b). Najviše se u istom razdoblju povećalo stanovništvo grada Umaga (za 86,8%) dok je najmanji porast u općinama Lanišće, Opatalj i Grožnjan i on je gotovo identičan (kreće se oko 25%, tabl. 1b). Dakle već se tada primjećuje zaostajanje tzv. gornje Bujštine te krškog dijela masiva Ćicarije (tzv. Buzetski kras) tj. općine Lanišće.

Razdoblje 1910-1921. obilježeno je stagnacijom (neznatan porast od 0,2%) ukupnog broja stanovnika dok je u Istri ostvaren pad od 9,2% (prvi puta u međupopisnim razdobljima da je razlika u korist sjevernog dijela Istre). Općine koje su u prethodnom periodu bilježile najmanji porast sada bilježe pad (Lanišće izrazitiji, prosječno godišnje 1,3%) dok im se pridružuje i grad Novigrad. Blagi porast populacije Istre u razdoblju 1921-1931. prati pad broja stanovnika sjevernog dijela. Nastavlja se blagi gubitak stanovništva u općinama Opatalj i Grožnjan te znatniji u općini Lanišće. Pad se javlja i u gradovima Buzet (indeks 90,0%) i Buje (98,0%) (tabl. 1b).

Prvi službeni³ poslijeratni popis iz 1948. uslijed ratnih gubitaka i ostalih posljedica rata te već započetog tzv. "istarskog egzodusa" pokazuje smanjenje (od 9,0%) na cijelom prostoru i u svim općinama/gradovima. Najosjetljivu depopulaciju zapažamo u općinama Opatalj (13,3%) i Lanišće (11,4%). Najmanji pad bilježi grad Umag (-5,0%). Cijela je Istra u istom periodu doživjela gubitak populacije od 17,9%.

Razloge pozitivnih demografskih kretanja do popisa 1910. treba sagledavati u svjetlu vladavine Austro-Ugarske Istrom. Naime, stanovništvo je tada bilo po

2 Da bi mogli uspoređivati podatke na razini novih općina/gradova procijenili smo broj stanovnika za naselja: Buroli (grad Buje) jer je 1857, 1869, 1921, i 1931. iskazivano skupa s naseljem Babići pod naseljem Lovrečica (grad Umag); Sv. Marija na Krasu (grad Umag) koje je s naseljem Kaldanija (grad Buje) iskazivano pod naselje Kaštel (grad Buje) u istim godinama osim 1931. Povezano s tim dio naselja (ili zaselak) Fratrija (naselje Kaldanija) i dio naselja Tavianija (naselje Sv. Marija na Krasu) u 1880. iskazivani su također pod Kaštel pa je njihov broj stanovnika procijenjen prema udjelu u 1890. Za dio naselja Opatija (naselje Žonti, grad Buzet) podaci su procijenjeni u istim godinama kao i za naselje Buroli jer se s dijelovima naselja Rušnjak i Stjepan (naselje Gradinje), naseljima Vižintini i Žnjidarići iskazuje pod naseljem Zrenj (općina Opatalj). Konačno, procjena je izvršena i za dijelove naselja Baštići (Vižintini-Vrhi) i Buri (Pirelići) u općini Opatalj također u istim godinama (za Baštići i u 1880) jer su zajedno s još nekim zaselcima i naseljima iskazivani pod naselje Završje (općina Grožnjan). Procjena je izvršena i za naselja Vodice i Jelovice (op. Lanišće) u 1931. jer su iskazivana zajedno s naseljem Golac u Sloveniji.

3 Za potrebe razgraničenja izvršen je u Istri popis stanovništva 1945. kojeg je proveo Jadranski institut iz Sušaka, objavljen pod nazivom Cadastre national de l'Istrie (Cadastre, 1946). U ovom radu nije korišten jer nije usklađen s ostalim popisima, ali smo izračunali broj stanovnika za cijeli prostor sjeverne Istre koji iznosi 45.092. Za područje tadašnjeg kotara Buje podaci popisa iz 1948. se odnose na 15. 12. 1948 (ostali dio 15. 3. 1948) kada je provedeno prijavljivanje stanovništva za opskrbu (Korenčić, 1979, 11).

strukturi većinom poljoprivredno, a upravo je ona za vrijeme Austro-Ugarske doživjela najveći procvat⁴ iako je i ona doživljavala svoje krize (bolesti vinove loze, vinska klauzula itd.). Već za vlasti Austro-Ugarske počinje prekomorska (uglavnom) emigracija o čemu svjedoči privremeno djelovanje "iseljeničkog biroa" na Fontani (Buzet) 1907. godine⁵ (Blažević, 1991, 8). Istrani su uglavnom iseljavali u SAD, Južnu Ameriku, manje u Australiju, Novi Zeland i Afriku (Laušić, 1990, 43). U prekomorske zemlje većinom se odseljavalo iz tršćanske luke.⁶ No u to je vrijeme (druga polovina XIX. i u početku XX. stoljeća) bila jaka imigracija u Istru (Strčić, 1993, 121). Uspkos postojanju iseljeničkih tkova očito je da emigracija nije bila dominantno obilježje i da nije bitno utjecala na pozitivan demografski razvoj do 1910. godine.

Usljed ratnih gubitaka u prvom svjetskom ratu te dolaskom Italije 1918. na vlast u Istri, što je imalo za posljedicu teško gospodarsko i političko stanje u Istri, sve općine/gradovi na razmatranom teritoriju bilježe lošiji demografski razvoj od prethodnog razdoblja (1900-1910) (tabl. 1b). Upravo su politički i gospodarski

uzroci razlog vrlo jakog iseljavanja za vrijeme talijanske vladavine. Odmah nakon dolaska Italije na vlast su iz Istre otjerani kvalificirani stručnjaci i radnici-pripadnici češkoga, njemačkog, mađarskog, slovačkog i drugih naroda koji su se doselili za vrijeme Austro-Ugarske (Strčić, 1993, 121). Na iseljavanje Hrvata iz Istre, uz gospodarske faktore utjecala je i politika denacionalizacije (ukidanje hrvatskih škola, štampe, slobode izražavanja na materinjem jeziku itd.). Oni su se iseljavali u Kraljevinu SHS, odnosno od 1929. u Kraljevinu Jugoslaviju⁷ (Strčić, 1993, 122), zemlje zapadne Europe, SAD, Australiju i Novi Zeland, te u Južnu Ameriku, osobito u Argentinu gdje je useljavanje bilo najintenzivnije baš između dva rata, naročito ograničenjima useljavanja u SAD⁸ (Laušić, 1990, 46). O iseljavanju govori i primjer čičarijskog naselja Vodice iz kojeg je od 1918. do 1937. iselilo 59 obitelji (većim dijelom u inozemstvo) i 19 neoženjenih (Istra, 1937, br. 44, prema Blažević, 1991, 8).

Spomenuto teško gospodarsko stanje rezultat je kompleksnih čimbenika. Najprije, Istra je raspadom Austro-Ugarske izgubila zaleđe; proizvodnja vina i

Tablica 1a: Kretanje broja stanovnika sjeverne Istre po općinama/gradovima 1857-1948 (Korenčić, 1979).

Tabella 1a: Variazioni nella popolazione dell'Istria settentrionale per comuni/città 1857-1948 (Korenčić, 1979).

općina/grad	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.	1921.	1931.	1948.
Brtonigla	1.492	1.586	1.819	2.014	2.274	2.651	2.825	3.172	2.892
Buje	5.808	6.233	6.924	7.578	8.311	8.682	8.982	8.799	7.985
Buzet	7.552	8.186	9.250	9.804	10.686	11.583	11.729	10.551	9.521
Grožnjan	3.169	3.357	3.551	3.643	3.744	4.011	3.937	3.848	3.475
Lanišće	3.820	4.109	4.264	4.555	4.870	4.756	4.122	3.650	3.235
Novigrad	1.303	1.404	1.562	1.740	2.012	2.275	2.221	2.443	2.313
Oprtalj	3.705	3.925	3.916	4.198	4.232	4.600	4.523	4.384	3.803
Umag	3.506	3.796	4.592	5.071	5.689	6.548	6.865	7.506	7.127
Sjeverna Istra	30.355	32.596	35.878	38.603	41.818	45.106	45.204	44.353	40.351
Istra	117.719	133.518	160.000	176.196	194.455	236.953	215.167	223.448	183.340
Sjeverna Istra/Istra (%)	25,8	24,4	22,4	21,9	21,5	19,0	21,0	19,8	22,0

4 M. Legović objašnjava da je "... za vrijeme Austro-Ugarske istarska poljoprivreda bila potpuno komplementarna s austrijskom poljoprivredom, koja se manifestirala u prvom redu kroz klimatske razlike (austro-ugarska poljoprivreda kontinentalna, a istarska mediteransko-jadranska), a zatim kroz uzgajanje različitih kultura, kao npr. u Istri: vinove loze, maslina, badema, lješnjaka, smokava i drugih mediteransko-jadranskih kultura, a u unutrašnjosti Austro-Ugarske žitarica i drugih kontinentalnih kultura. Otuda nikakva slučajnost što je poljoprivreda Istre za vrijeme Austro-Ugarske, odnosno u sastavu austro-ugarske poljoprivrede doživjela svoj najveći uspon" (Legović, 1989, 263-264).

5 Prema pisanju hrvatskog tjednika Naša Sloga "Tu se već drugog dana pojavilo stotinjak osoba koje kane odseliti u Ameriku na rad" (Blažević, 1991, 8).

6 "Sasvim je razumljivo da je Istrane na putu u prekomorske zemlje pravac vodio preko Trsta, kao velikoga gradskog, industrijskog i lučkog središta, a istovremeno i baze u kojoj su mnogi od njih našli stalno prebivalište" (Laušić, 1990, 44).

7 Moguće je izdvojiti četiri vremenska intervala iseljavanja. Prvi val emigracije nastao je 1918. i 1919. kao reakcija na okupaciju, drugi val javlja se 1925. i 1926. nakon otpuštanja Hrvata i Slovenaca iz državne službe, treći val nastaje 1929. i 1930. u doba Gortanova i Tršćanskog procesa (suđenje članovima organizacije TIGR, op. I. Z.) a četvrti val izazvan je ratom protiv Etiopije (2. 10. 1935 - 5. 5. 1936, op. I. Z.) i zatim građanskim ratom u Španjolskoj (1936-1939, op. I. Z.) kada su mnogi pobjegli kao vojni dezerteri ili su tako pobjegli od mobilizacije (Peruško et al., 1968, 53-54).

8 SAD su 1921. uvele tzv. sustav kvota koji je vezivao broj imigranata iz pojedinih zemalja prema njihovu udjelu u popisu stanovništva SAD-a iz 1910. a 1924. donijeta je zakonska odredba koja je taj udio vezala za udio u popisu iz 1890. godine (Heršak, 1998, 128).

maslinovog ulja dobila je konkurenciju u talijanskim proizvođačima (Pađen, 1968, 17-18), a zakonska odredba o zabrani prodaje vina ispod 9 (crno) odnosno 10 (bijelo) maligana dodatno je opteretila vinogradarstvo (Foretić, 1951, 31). Slijedile su nepovoljna porezna politika,⁹ dugovi seljaka te s time povezane pljenidbe¹⁰ i dražbe, nezaposlenost, kolonatski odnos,¹¹ agrarna prenaseljenost (Legović, 1989, 278), slaba kupovna moć istarskog seljaka (Legović, 1989, 269) te autarkija na čelu s borbom za žito (tzv. "battaglia del grano") i svjetska ekonomska kriza 1929. koja se u Istri osjećala već 1924. godine (Milanović, 1992, 193) zbog koje su pale cijene poljoprivrednih proizvoda. Sankcije zbog rata u Etiopiji najviše su pogadale istarskog seljaka, a u Istri je između dva rata radilo i živjelo od poljoprivrede 62,4% stanovništva (Legović, 1989, 270). Tadašnje

stanje oslikava izvještaj iz 1931. načelnika općine Buje prefektu u Puli: "Ekonomska situacija skoro cijelog naroda ove općine je vrlo loša. Nemalo seljaka, obeshrabrenih situacijom u kojoj se nalaze, suzdržavaju se od obrađivanja zemlje jer duboko sumnjaju da će izvući ma kakve koristi iz uroda koji se njima ionako sekvstrira za plaćanje ranijih dugova i za isplaćivanje beskrajnih nameta. Budućnost se predstavlja uostalom sve tmurnijom..." (Buršić, Mikolić, 1966, 157).

Izraziti pad broja stanovnika koji bilježi popis stanovništva iz 1948. nesumnjivo je najvećim dijelom uzrokovan ratnim okolnostima i gubicima¹² te već započetim optiranjem¹³ uglavnom Talijana iz Istre. Naime egzodus je započeo početkom rujna (možda i koji mjesec ranije) 1943, druga faza traje od svršetka rata do potpisivanja mirovnog ugovora s Italijom da bi

Tablica 1b: Pokazatelj promjene broja stanovnika sjeverne Istre po općinama/gradovima (Korenčić, 1979).*

Tabella 1b: Indice del cambiamento del numero di abitanti nell'Istria settentrionale per comuni/città (Korenčić, 1979).*

općina/grad	1910/1857.	1921/1910.	1931/1921.	1948/1931.
Brtonigla	177,7	106,6	112,3	91,2
Buje	149,5	103,5	98,0	90,7
Buzet	153,4	101,3	90,0	90,2
Grožnjan	126,6	98,2	97,7	90,3
Lanišće	124,5	86,7	88,5	88,6
Novigrad	174,6	97,6	110,0	94,7
Oprtalj	124,2	98,3	96,9	86,7
Umag	186,8	104,8	109,3	95,0
Sjeverna Istra	148,6	100,2	98,1	91,0
Istra	201,3	90,8	103,8	82,1

- 9 "Osim katastarskih poreza seljak je morao plaćati i razne druge namete. Karakterističan je primjer poreza na klanje svinja za vlastite potrebe u općini Buje u iznosu od 30 lira i to: u ime poreza na klanje 20 lira, poreza na promet (tassa scambi) 8 lira i takse za veterinarske usluge 2 lire (ranije čak 5 lira)" (podaci iz Historijskog arhiva Pazin, navedeno prema Buršić, Mikolić, 1966, 156).
- 10 Prema izvještaju Centrale zemljoradničkih posujilnica Istre iz listopada 1931. g. na području općine Buje mjesečno se vrši 10-12 pljenidbi za neplaćeni porez i dugove te se ocjenjuje da će se trećina od 1600 obitelji u toku zime naći u bezizlaznom položaju (Peruško et al., 1968, 190).
- 11 J. Pađen kritički sagledava podatak koji iznosi Šegota, (Šegota, 1955, 16) da je prije agrarne reforme u Bujštini u rukama veleposjednika (kojih je 5% od ukupnog stanovništva) više od 50% obradive površine. On navodi podatak da su 24 veleposjednika držali 24,2% obradive površine (Pađen, 1968, 50). U Buzestini nije kolonatski odnos imao takav utjecaj, o čemu svjedoči Marušić: "U buzetskom kraju bili su skoro svi kolonatski odnosi zasnovani tek za vremena talijanske okupacije. Koloni, svega 46 porodica s 209 porodičnih članova, Hrvati su i posjeduju obično i manji vlastiti posjed". Zanimljiv podatak iznosi i za općinu Lanišće: "U poreskoj općini Lanišće zabilježeni su kolonatski odnosi (odnosno pravilnije zakupni) na zemljištima američkih iseljenika" (Marušić, 1957, 258).
- 12 Koliki je ukupan broj poginulih na cijelom ovom prostoru nije nam poznato, ali raspoložemo brojem od 606 poginulih (438 boraca i 168 žrtava fašističkog terora) za bivšu općinu Buzet koji je upisan na spomeniku u Buzetu.
- 13 Opcija-sloboda biranja; pravo stanovnika područja koje je od jedne države pripalo drugoj da mogu birati između dva državljanstva, uz određene uvjete (Ibler, 1987, 206). Talijanska historiografija koristi nazive egzodus, izgnanici (tal. esule) i izbjeglice (tal. profughi). Iako način odlaska većine tih ljudi jest bijeg, s pravnog vidika postoji razlika (na temelju izjave o opciji zadržali su svoje talijansko državljanstvo, sva prava uključujući i odštetu za nekretnine) (Zagradnik, 1998, 201). Prve opcije pravno su regulirane Ugovorom o miru s Italijom (10.2.1947. potpisan, stupio na snagu 15.9.1947., SL FNRJ, broj 74/1947) člancima 19. i 20. tog ugovora i Sporazumom o opciji (SL FNRJ, broj 109/1947). Te se pravne regulative ne odnose na Bujštinu koja je do 1954. pod Zonom B kao dijelom Slobodnog Teritorija Trsta (STT) (današnje općine/gradovi Brtonigla, Buje, Novigrad, Umag i Grožnjan osim naselja Antonci, Makovci, Šterna i Završje).

* Izračunato prema podacima iz tablice 1a / Calcolato in base ai dati della tabella 1a.

nakon potpisivanja ugovora poprimio još šire razmjere (Miculian, 1991, 113). Prema podacima iz arhiva MUP-a u Zagrebu broj optanata za 1948. godinu iz tadašnje općine Buzet iznosi 1.845 (Žerjavić, 1993, 652). Popis stanovništva je na tom području izvršen 15. 3. 1948. pa se ne zna koliko je od toga broja već emigriralo, ali je 1.086 osoba dalo zahtjev za opcijom iz inozemstva (Žerjavić, 1993, 652).

U okviru agrarne reforme u Istri koja je provedena nakon Mirovnog ugovora s Italijom do kraja studenog 1948. nije bilo većih kolonizacija, ali je upravo iz općine Lanišće bilo preseljenja jer je taj prostor neplodan i siromašan, a dosta napučen. Tako je 13 obitelji preseljeno iz naselja Dane i Brgudac (ne navodi se gdje), 8 seljačkih porodica iz iste je općine preseljeno u tadašnji kotar Labin, te 18 porodica u kotar Poreč (Pavlović, 1952, 197, 203).

UKUPNO KRETANJE STANOVNIŠTVA SJEVERNE ISTRE OD 1948. DO 1991. GODINE

Razdoblje nakon Drugog svjetskog rata obilježeno je najintenzivnijim promjenama demografske slike ovog prostora. Uzrok poražavajuće slike je i dalje egzodus tzv. optanata (o uzrocima vidjeti: Giuricin, 1986, 51-55; Laušić, 1987, 371-379; Miculian, 1991, 112-114); naime 1951. potpisan je drugi sporazum o opcijama (SL FNRJ, br. 1/1951 i 12/1951), a treći 1964. (ratificiran 1965, SL SFRJ-MUIDS, br. 8/1965). Iz dijela pod Zonom B iseljavanje je legalizirano Memorandumom o suglas-

nosti (točka 8.) potpisanim 5. 10. 1954 (SL-MUIDS, br. 6/1954), no to ne znači da nije bilo iseljavanja jer osim opcijama i kasnije otpustom iz državljanstva iseljavalo se i ilegalno. Od 8. 10. 1953. do kraja kolovoza 1956. s tog je teritorija iseljeno 7.831 osoba.¹⁴ Iako manje korištena, mogućnost iseljavanja putem otpusta iz jugoslavenskog državljanstva omogućena je zakonom o jugoslavenskom državljanstvu 1964 (SL SFRJ, br. 38/1964) i Osimskim sporazumom od 10. 11. 1975 (stupio na snagu 11. 3. 1977, SL SFRJ-MU, br. 1/1977). Prema podacima iz arhiva MUP-a koje je obradio Žerjavić, iz tadašnje općine Buzet 1951. godine broj opcija iznosio je 191, a iz općine Buje (nije jasno na koji se to dio odnosi jer navodi i podatak o 20.000 optanata iz Zone B) 6 osoba. Ako sada zbrojimo te podatke za cijeli prostor sjeverne Istre prema Žerjaviću broj iseljenih iznosi 22.483 (opcije iz 1948. i 1951., broj iseljenih iz hrvatskog dijela zone B i broj otpuštenih i iseljenih u Italiju do 1974. koji iznosi 441) (Žerjavić, 1993, 642, 652-653).

Osim iseljavanja u sklopu "istarskog egzodusa" kao uzroci depopulacije javljaju se odgođeni efekt ratnih gubitaka, naslijeđena populacijsko-naseljska struktura (1948. 54,6% naselja bilo je u veličinskom razredu od 0-200), koncentracija gospodarskog razvoja u općinskim centrima, prometna izoliranost pojedinih naselja, proces litoralizacije, deagrarizacija¹⁵ i ruralni egzodus koji se nastavlja i isprepliće s "istarskim egzodusom" te negativni prirodni prirast.

Razdoblje 1948-1953.¹⁶ obilježeno je najvećim pa-

Tablica 2a: Stanovništvo općina/gradova sjeverne Istre 1948-1991 (Korenčić, 1979; P 81; P 91-1).

Tabella 2a: Abitanti in comuni/città dell'Istria settentrionale 1948-1991 (Korenčić, 1979; P 81; P 91-1).

općina/grad	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.
Brtonigla	2.892	1.869	1.958	1.523	1.446	1.398
Buje	7.985	5.759	5.340	4.374	4.957	5.421
Buzet	9.521	8.838	7.088	5.895	6.168	6.295
Grožnjan	3.475	2.344	1.861	1.078	914	854
Lanišće	3.235	2.698	1.715	927	624	621
Novigrad	2.313	1.743	2.094	2.398	2.619	3.270
Oprtalj	3.803	3.186	2.220	1.500	1.255	1.109
Umag	7.127	6.900	7.558	8.162	9.936	12.348
Sjeverna Istra	40.351	33.337	29.834	25.857	27.919	31.316
Istra	183.340	175.094	176.838	175.199	188.332	204.346
Sjeverna Istra/Istra (%)	22,0	19,0	16,9	14,8	14,8	15,3

14 Podaci o izbjeglicama su objavljeni prema 5 područja (općina): Umag 2.385, Buje 2.517, Brtonigla 967, Novigrad 1.342, Grožnjan 620 (Trani, 1980, 577).

15 O obujmu deagrarizacije neka posvjedoče podaci o udjelu poljoprivrednog stanovništva u ukupnom stanovništvu sjeverne Istre. 1961. taj je udjel iznosio 54,9% da bi 1991. pao na 6,6%. Najveći pad je u općini Lanišće (sa 77,0% na 4,7%), a najmanji u općini Grožnjan (sa 76,4% na 24,4%) (P 61-2; P 91-3).

16 Za područje tadašnjih općina Buje, Novigrad i Umag (u okviru granica kotara Buje 1948) podaci se odnose na 25. 4. 1956. jer je tada izvršena registracija stanovništva na tom području (Korenčić, 1979, 11). U literaturi i popisnim publikacijama uvrježena je godina 1953. za taj prostor.

Tablica 2b: Pokazatelj promjene (indeks) broja stanovnika od 1948-1991 (Korenčić, 1979; P 81; P 91-1).*
Tabella 2b: Indice del cambiamento del numero di abitanti 1948-1991 (Korenčić, 1979; P 81; P 91-1).*

općina/grad	1953/1948.	1961/1953.	1971/1961.	1981/1971.	1991/1981.	1991/1948.
Brtonigla	64,6	104,8	77,8	94,9	96,7	48,3
Buje	72,1	92,7	81,9	113,3	109,4	67,9
Buzet	92,8	80,2	83,2	104,6	102,1	66,1
Grožnjan	67,5	79,4	57,9	84,8	93,4	24,6
Lanišće	83,4	63,6	54,1	67,3	99,5	19,2
Novigrad	75,4	120,1	114,5	109,2	124,9	141,4
Oprtalj	83,8	69,7	67,6	83,7	88,4	29,2
Umag	96,8	109,5	108,0	121,7	124,3	173,3
Sjeverna Istra	82,6	89,5	86,7	108,0	112,2	77,6
Istra	95,5	101,0	99,1	107,5	108,5	111,5

dom (17,4%, u cijeloj Istri smanjenje iznosi 4,5%) apsolutnog broja stanovnika sjeverne Istre od svih međupopisnih razdoblja. Pad se nastavlja i u iduća dva razdoblja dok istovremeno broj stanovnika Istre pretežno stagnira (tabl. 2b).

Od 1971. do 1991. sjeverna Istra bilježi veći porast od čitave Istre (doduše razlika je 1971-1981. samo 0,5%). Ako uspoređujemo prvi poslijeratni popis i posljednji (1991) stanovništvo sjevernog dijela umanjeno je za 22,4% dok se u Istri povećalo za 11,5%.

Analizirajući situaciju po općinama/gradovima uočava se slijedeće: u periodu 1948-1953. svi gube apsolutni broj stanovnika. Gradovi Umag i Novigrad od 1953. konstantno bilježe porast stanovništva (najveći 1981-1991, gotovo 25%) što je slučaj u gradovima Buje i Buzet tek od 1971. Općine Grožnjan, Lanišće i Oprtalj od 1948. stalno bilježe pad. Može im se pridružiti i općina Brtonigla koja jedino od 1953-1961. bilježi porast.

Do 1975. Umag i Novigrad su sjedišta istoimenih općina pa se stoga brže razvijaju (uz naravno proces litoralizacije). Ako promatramo prostor gradova Umag i Novigrad bez njihovih sjedišta, onda bi pad stanovništva bio zabilježen jedino u razdoblju 1961-1971. Najjače je izražena polarizacija 1991. kada u Umagu živi 62,5% stanovništva administrativno-teritorijalne jedinice grada, a u Novigradu 77,1%. Na teritoriju gradova Buje i Buzet polarizacija u gradskim centrima iznosi 59,0% i 29,5% u 1991. (također najviše). Buzet je ostvario najveći indeks promjene udjela u stanovništvu područja grada/općine u odnosu 1948-1991, on iznosi 398,6% (sa 7,4% na 29,5%). Slijede ga Umag sa 233,2% i Buje

sa 205,6%. Najeksplozivniji rast Buzet je ostvario od 1971-1981. kada se njegovo stanovništvo udvostručilo (indeks 204,2). Kao prilog njegovu razvoju neka posluži podatak o indeksu broja zaposlenih 1981/1971. koji iznosi 207 (Vresk, 1987, 44).

Podaci po naseljima otkrivaju svu silinu depopulacije. Udio naselja koja depopuliraju kreće se ovako: 1948-1953. 87,5%; 1953-1961. 84,2%; 1961-1971. 91,4%; 1971-1981. 81,6%; 1981-1991. 61,8%. Odmah se uočava da je najlošije razdoblje 1961-1971. kada 139 naselja bilježi pad apsolutnog broja stanovnika, a samo 13 ili 8,6% bilježi porast. Prema jednoj anketi¹⁷ iz 1970. broj iseljenih iz tadašnje općine Buzet od 1961. do 1970. iznosio je 1.925. Najveći dio iselio se u obalna istarska naselja (28,1%), zatim u Sloveniju (uglavnom Slovensko primorje, 25,6%), ostali dio Hrvatske (11,8%) i u Italiju (uglavnom Trst, 11,3%) (Baučić, 1970, 64).

Usporedba broja stanovnika 1948. i 1961. otkriva da je samo 4,6% ili 7 naselja zabilježilo porast, a čak 145 ili 95,4% depopulira (karta 1). Iduće razdoblje, od 1961-1981. pokazuje porast/stagnaciju 10,5% naselja dok ih 89,5% bilježi pad broja stanovnika (karta 2). Posljednji međupopisni period (1981-1991) svjedoči o najmanjem praznjenju: 94 ili 61,8% naselja depopulira (karta 3).

Gotovo polovica (točnije 46,7%) naselja bilježi gubitak stanovništva u svim međupopisnim razdobljima, a čak 90,8% ili 138 ima manje stanovnika 1991. nego 1948. (karta 4). Od 14 naselja koja u tom razdoblju bilježe porast 9 ih je u uskom priobalnom pojasu, dva su gradski/općinski centri (Buje i Buzet s prigradskim naseljem Sv. Martin) dok se Roč razvija kao lokalni centar (Malić, 1992, 53).

* Izračunato prema podacima iz tablice 2a / C alcolato in base ai dati della tabella 2a.

¹⁷ Anketu su proveli studenti geografije iz Zagreba i Ljubljane od 25. do 29. 5. 1970. na području tadašnje općine Buzet (danas grad Buzet, općina Lanišće i dio općine Oprtalj, op. I. Z.) (Baučić, 1970, 52).

Praćenje prirodnog kretanja po naseljima statistika nam omogućava tek od 1964. godine pa je stoga i time omeđena donja granica razmatranja. Od 1964. do 1970. broj naselja s negativnim prirodnim prirastom je 89 (58,6%) dok ih 47 ili 30,9% ima pozitivan prirodni prirast (istovremeno 16 ih ima nulti prirodni prirast). Općine Lanišće (-89), Grožnjan (-61) i Oprtalj (-19) bilježe više umrlih nego rođenih.

U idućem razdoblju, od 1971-1980., nastavlja se negativan prirodni prirast u istim općinama, ali im se pridružuje i Brtonigla (tabl. 3). Broj naselja u kojima je više umrlih nego živorođenih iznosi 104 ili 68,4% dok ih četvrtina (25,7%) bilježi obrnutu situaciju (karta 5). Zanimljivo je da u sedam naselja nije bilo rođenih, a u 14 rodilo se samo jedno dijete.

Posljednje razdoblje (1981-1990) povećalo je broj naselja s negativnim prirodnim prirastom na 73,0% (111) i smanjilo broj u kojima je prirodni prirast pozitivan (karta 6). Kao kuriozitet navodimo da u 15 ili 9,9% naselja nije bilo rođenih, a u 21 naselju broj rođenih iznosi jedno dijete. Iste općine kao i u prethodnom periodu imaju negativan prirodni prirast (osim Brtonigle).

Ako promatramo dvadesetogodišnje razdoblje (od 1971. do 1990) 76,3% (116) naselja ima veći mortalitet od nataliteta. Takvih je naselja najviše u gradu Buzetu (60 ili 85,7% naselja). U općini Lanišće svih 14 naselja imaju prirodan pad, u općini Oprtalj 15 (93,8%), u općini Grožnjan sedam (70%), a u gradu Buje 11 (64,7%). U pet naselja statistika nije zabilježila rođenje.

Sl. 2: Stanovnica Bresta na Ćićariji snimljena ispred domaće kuće (foto I. Zupanc, 1999).

Foto 2: Abitante di Olmeto (Brest), in Cicceria, ripresa davanti alla propria casa (foto I. Zupanc, 1999).

PRIRODNO KRETANJE

Tablica 3: Prirodni prirast/pad i migracijski saldo sjeverne Istre po općinama/gradovima 1971-1991 (Korenčić, 1979; P 81; P 91-1, TRU).

Tabella 3: Crescita/calò naturale e saldo delle migrazioni nell'Istria settentrionale per comuni/città 1971-1991 (Korenčić, 1979; P 81; P 91-1; TRU, 1971-1990).

općina/grad	1971-1981.				1981-1991.			
	živorođeni	umrli	prirodni prirast/pad	migracijski saldo	živorođeni	umrli	prirodni prirast/pad	migracijski saldo
Brtonigla	137	162	-25	-52	153	148	5	-53
Buje	730	602	128	455	986	709	277	187
Buzet	900	790	110	163	814	770	44	83
Grožnjan	87	146	-59	-105	66	122	-56	-4
Lanišće	30	182	-152	-151	35	201	-166	163
Novigrad	395	208	187	34	350	284	66	585
Oprtalj	111	229	-118	-127	116	216	-100	-46
Umag	1.318	713	605	1.169	1.430	811	619	1.793
Sjeverna Istra*	3.739	3.060	679	1.383	3.966	3.285	681	2.716

* razlika do ukupno odnosi se na živorođene i umrle u inozemstvu

Karta 1: Pokazatelj promjene broja stanovnika sjeverne hrvatske Istre 1948-1961.

Cartina 1: Indice del cambiamento del numero di abitanti nell'Istria croata settentrionale 1948-1961.

Karta 2: Pokazatelj promjene broja stanovnika sjeverne hrvatske Istre 1961-1981.

Cartina 2: Indice del cambiamento del numero di abitanti nell'Istria croata settentrionale 1961-1981.

Karta 3: Pokazatelj promjene broja stanovnika sjeverne hrvatske Istre 1981-1991.

Cartina 3: Indice del cambiamento del numero di abitanti nell'Istria croata settentrionale 1981-1991.

Karta 4: Pad/porast broja stanovnika 1948-1991 i pad u svim međupopisnim razdobljima od 1948 do 1991.

Cartina 4: Variazioni del numero di abitanti 1948-1991 e calo della popolazione fra i censimenti nel periodo 1948-1991.

Karta 5: Prirodni prirast (pad) stanovništva u naseljima sjeverne hrvatske Istre 1971-1980.**Cartina 5: Crescita naturale (calo) della popolazione negli abitati dell'Istria croata settentrionale 1971-1980.****TIPOVI OPĆEG KRETANJA STANOVNIŠTVA¹⁸**

Opće kretanje stanovništva stavlja u odnos prirodno i mehaničko kretanje. Primjenom ovog modela na razini općina/gradova u razdoblju 1971-1981. zamjećuje se dvojakost. Trend izumiranja (E₄) obilježje je općina gornje Bujštine, Lanišće i Brtonigla dok je u ostalim gradovima trend I₁ (ekspanzija imigracijom). Uglavnom isti trendovi nastavljeni su u zadnjem desetljeću (tabl. 4).

Originalniji presjek daje analiza na razini naselja. Od 1971-1981. 97 ili 63,8% naselja je egzodusnog tipa (E₁-E₄) među kojima dominiraju ona s trendom izumiranja (takvih je 43,4% od svih naselja) (karta 7). Točno polovica tih naselja je na području grada Buzeta. Udio naselja tipa E₄ pao je u zadnjem desetljeću na 40,1%. Istovremeno, udio imigracijskih naselja porastao je s 24,3% na 38,8% (karta 8). Zanimao nas je odnos prirodnog pada i emigracije u depopulaciji odnosno porastu broja stanovnika pojedinih naselja. Kod depopulacijskih naselja kojih je od 1971-1981. 124 u 72 ili 58,1% (tip E₄, karta 7), zajednički djeluju negativan migracijski saldo i prirodni pad. Pri tom je važniju ulogu imao negativan migracijski saldo jer je određivao i

depopulaciju i njen intenzitet u 65,3% naselja. U 29,8% ili 37 naselja intenzitet i predznak pod dominacijom je prirodnog pada. Od 27 naselja koja u tom periodu bilježe porast u njih 22 ga generira imigracija jer je veća od pozitivnog ili negativnog prirodnog prirasta. Posljednje desetljeće bilježi smanjenje utjecaja negativnog migracijskog salda (53,3% naselja) i relativno povećava udjel prirodnog pada u depopulaciji (38,3% naselja). Porastao je udjel zajedničkog djelovanja ovih čimbenika. Sada je on prisutan u 64,9% naselja. Pozitivan migracijski saldo dominira i u ovom desetljeću kod naselja kojima raste broj stanovnika (takvih je 40 ili 72,7%) jer je veći od prirodnog/nultog prirasta, a u 31 naselju anulira utjecaj prirodnog pada.

Da zaključimo, u posljednja dva desetljeća depopulacija je uzrokovana prvenstveno pod utjecajem emigracije, a potom i negativnog prirodnog prirasta. U zadnjem desetljeću porast udjela prirodne depopulacije uzrokovao je procesom starenja stanovništva (vidjeti iduće poglavlje) do te mjere da "više nema tko iseliti" (poznato je da iseljava uglavnom mlade stanovništvo u dobi od 20-39 godina). Prostor obuhvaćen tim procesom ušao je u fazu izumiranja (Wertheimer-Baletić, 1999, 273).

18 M. Friganović izdvaja osam tipova općeg kretanja stanovništva: četiri egzodusna tipa od E₁ do E₄ koji imaju negativnu migracijsku bilancu, ali različitog intenziteta i četiri imigracijska tipa od I₁ do I₄ koji imaju pozitivnu migracijsku bilancu (opširnije vidjeti Friganović, 1990, 102). Za neka naselja nije bilo moguće primijeniti tipizaciju jer ona ne poznaje kada je jedna od usporedivanih vrijednosti (prirodno i apsolutno kretanje) jednaka nuli ili kada su obje vrijednosti jednake, bez obzira na predznak. Za naselja kojima je bilo moguće odrediti emigracijski (E) ili imigracijski (I) karakter to je i učinjeno. Naselja koja su izvan tipizacije na kartama 7 i 8 su bez šrafure.

Tablica 4: Opće kretanje stanovništva sjeverne hrvatske Istre od 1971-1991 (Korenčić, 1979; P 81; P 91-1; TRU, 1971-1990).

Tabella 4: Movimento demografico nell'Istria croata settentrionale 1971-1991 (Korenčić, 1979; P 81; P 91-1; TRU, 1971-1990).

općina/grad	1971-1981.			1981-1991.		
	prirodni prirast/pad	ukupno kretanje	tip OKS-a	prirodni prirast/pad	ukupno kretanje	tip OKS-a
Brtonigla	-25	-77	E ₄	5	-48	E ₃
Buje	128	583	I ₁	277	464	I ₁
Buzet	110	273	I ₁	44	127	I ₁
Grožnjan	-59	-164	E ₄	-56	-60	E ₄
Lanišće	-152	-303	E ₄	-166	-3	I ₄
Novigrad	187	221	I ₁	66	651	I ₁
Oprtalj	-118	-245	E ₄	-100	-146	E ₄
Umag	605	1.774	I ₁	619	2.412	I ₁
Sjeverna Istra*	679	2.062	I ₁	681	3.397	I ₁
Istra	8.972	13.133	I ₁	6.041	16.014	I ₁

* razlika do ukupno odnosi se na prirodni prirast/pad u inozemstvu

Karta 6: Prirodni prirast (pad) stanovništva u naseljima sjeverne hrvatske Istre 1981-1990.

Cartina 6: Crescita naturale (calo) della popolazione negli abitati dell'Istria croata settentrionale 1981-1990.

Karta 7: Opće kretanje stanovništva sjeverne hrvatske Istre od 1971-1981.
Cartina 7: Variazioni della popolazione nell'Istria croata settentrionale 1971-1981.

Karta 8: Opće kretanje stanovništva sjeverne hrvatske Istre od 1981-1991.
Cartina 8: Variazioni della popolazione nell'Istria croata settentrionale 1981-1991.

STARENJE STANOVNIŠTVA

Osim vanjskih faktora (rat, prirodne katastrofe i drugi) na dobnu strukturu utječu prirodni prirast/pad i migracijska kretanja. Proces starenja stanovništva pokazatelj je i posljedica depopulacije nekog prostora. Za

analizu starosne strukture koristili smo indeks starosti¹⁹ koji stavlja u odnos stanovništvo starije od 59 i mlađe od 20 godina. Upotrijebljena je kombinirana klasifikacija prema Nejašmiću (Nejašmić, 1991, 175) koja izdvaja šest tipova stanovništva po dobnom sastavu (vidjeti legendu, karta 9).

¹⁹ Za neka naselja zbog izuzetno malih brojeva Xs je pretjerano visok npr: Račja Vas 1.133,3 (3/34), Kropinjak 1.000 (1/10), Krkuž 1.000 (1/10), Prapoće 675 (4/27), itd. Iako se kod takvih slučajeva gubi smisao izračunavanja indeksa, ipak smo ga odredili. Naselja Benčići, Blatna Vas, Brgudac, Dane, Klenovščak, Podkuk i Trstenik nemaju stanovnike u skupini 0-19 (1991) pa smo ih također uvrstili u tip izrazito duboka starost. U istoj godini naselje Vrnjak nema stanovnike u skupinama <20 i >59 pa na karti 10. nije označeno šrafurom.

Tablica 5: Indeks starosti* stanovništva sjeverne hrvatske Istre 1961. i 1991. (P 61-1; P 91-2).**Tabella 5: Indice di anzianità* della popolazione nell'Istria croata settentrionale nel 1961 e nel 1991 (P 61-1; P 91-2).**

općina/grad	1961.				1991.				Indeks 1991/1961
	P<20	P>59	Xs	Tip	P<20	P>59	Xs	Tip	
Brtonigla	656	275	41,9	starenje	334	285	85,3	duboka starost	203,6
Buje	1.742	744	42,7	starenje	1.526	905	59,3	duboka starost	138,9
Buzet	2.337	1.101	47,1	starost	1.667	1.265	75,9	duboka starost	161,1
Grožnjan	609	310	50,9	starost	178	240	134,8	izrazito duboka starost	264,8
Lanišće	514	355	69,1	duboka starost	90	252	280,0	izrazito duboka starost	405,2
Novigrad	797	186	23,3	na pragu starenja	848	481	56,7	duboka starost	243,3
Oprtalj	708	385	54,4	starost	244	318	130,3	izrazito duboka starost	239,5
Umag	2.622	785	29,9	na pragu starenja	3.341	1.755	52,5	starost	175,6
Sjeverna Istra	9.985	4.141	41,5	starenje	8.228	5.501	66,9	duboka starost	161,2
Istra	60.167	21.278	35,4	starenje	52.783	35.551	67,4	duboka starost	190,4

* Xs = P>59/P<20x100

Karta 9: Indeks starosti stanovništva sjeverne hrvatske Istre po naseljima 1961. godine.**Cartina 9: Indice di anzianità della popolazione nell'Istria croata settentrionale per centri abitati nel 1961.**

Primjenom ove tipizacije na razini općina/gradova uočava se već 1961. nepovoljna struktura (tabl. 5). Relativno bolja struktura bila je u gradu Novigradu (na pragu starenja) koji je u okviru Istre bio na drugom mjestu iza grada Labina (usporedba na razini današnjih općina/gradova). Već je tada općina Lanišće bila nepovoljno pozicionirana u Istri (36. mjesto od 38). Pri dnu su i općine Oprtalj (32) i Grožnjan (31). Trideset godina kasnije ove općine imaju najlošiju starosnu strukturu u cijeloj Istri (nalaze se na samom dnu, ovim redom: Lanišće, Grožnjan, Oprtalj). Pritom općina Lanišće ima drugi najveći indeks promjene indeksa starosti (1991/1961.) koji iznosi 405,2% (tabl. 5). Veći indeks ima samo općina Motovun (409,3%). Najpovoljnija situacija je u gradu Umagu (3. mjesto iza općine Vrsar i grada Poreč).

Podaci za naselja pokazuju da je 1961. samo 12 ili 7,9% naselja tipa izrazito duboka starost. Tipu duboka starost pripadalo je 58 naselja što zajedno s prethodnim tipom iznosi 46,0% naselja. Mladost stanovništva bilo je obilježje samo sedam naselja (karta 9). Zadnjim popisom ustanovljeno je da nema naselja na sjeveru Istre

koje pripada tipu mladost. Udio naselja s izrazito dubokom starosti porastao je na 58,6% (89). Ako taj broj pridružimo kategoriji duboka starost on sada iznosi 126 ili 82,9% naselja (karta 10).

NARODNOSNI SASTAV STANOVNIŠTVA

Izrazito narodnosno mješovito područje, prema austrijskom popisu stanovništva iz 1910. koji je proveo evidenciju na temelju uporabnog jezika (njem. Umgangssprache), imalo je većinski udio Talijana (55,3% ili 24.981) (NVS). Udio Hrvata iznosio je 39,8% ili 17.962, a Slovenaca 3,6% ili 1.620.

Nakon drugog svjetskog rata možemo tek popisom iz 1961. ustanoviti narodnosnu strukturu za cijeli prostor i po današnjoj statističkoj evidenciji naselja. Te je godine cijeli prostor imao 79,2% Hrvata i 15,2% Talijana dok je udio Slovenaca 2,2% (tabl. 6). Najhomogeniju strukturu imala je Buzeština (općina Lanišće 98,1% Hrvata i grad Buzet 94,9% Hrvata) (tabl. 6). Općina Brtonigla ističe se najvećim udjelom Talijana (46,0%) i najmanjim udjelom Hrvata (51,4%).

Tablica 6: Narodnosni sastav sjeverne hrvatske Istre 1961. godine (TSN).

Tabella 6: Composizione nazionale nell'Istria croata settentrionale nel 1961 (TSN).

općina/grad	Hrvati	%	Talijani	%	Slovinci	%	ostali i nepoznato	%
Brtonigla	1.006	51,4	901	46,0	17	0,9	34	1,7
Buje	3.875	72,6	1.229	23,0	101	1,9	135	2,5
Buzet	6.726	94,9	70	1,0	166	2,3	126	1,8
Grožnjan	1.360	73,1	417	22,4	14	0,8	70	3,8
Lanišće	1.682	98,1	2	0,1	9	0,5	22	1,3
Novigrad	1.539	73,5	387	18,5	73	3,5	95	4,5
Oprtalj	1.869	84,2	220	9,9	17	0,8	114	5,1
Umag	5.582	73,9	1.317	17,4	267	3,5	392	5,2
Sjeverna Istra	23.639	79,2	4.543	15,2	664	2,2	988	3,3
Istra	147.256	83,3	14.354	8,1	3.462	2,0	11.766	6,7

Tablica 7: Narodnosni sastav sjeverne hrvatske Istre 1991. godine (P 91-1).

Tabella 7: Composizione nazionale dell'Istria croata settentrionale nel 1991 (P 91-1).

općina/grad	Hrvati	%	Talijani	%	Slovinci	%	Regionalci	%	ostali i nepoznato	%
Brtonigla	408	29,2	649	46,4	43	3,1	147	10,5	151	10,8
Buje	1.896	35,0	1.657	30,6	200	3,7	699	12,9	969	17,9
Buzet	3.657	58,1	123	2,0	111	1,8	1.903	30,2	501	8,0
Grožnjan	159	18,6	318	37,2	20	2,3	277	32,4	80	9,4
Lanišće	510	82,1	4	0,6	6	1,0	71	11,4	30	4,8
Novigrad	1.618	49,5	463	14,2	90	2,8	617	18,9	482	14,7
Oprtalj	396	35,7	229	20,6	17	1,5	328	29,6	139	12,5
Umag	5.197	42,1	2.290	18,5	387	3,1	1.948	15,8	2.526	20,5
Sjeverna Istra	13.841	44,2	5.733	18,3	874	2,8	5.990	19,1	4.878	15,6
Istra	111.596	54,6	15.306	7,5	2.808	1,4	37.027	18,1	37.609	18,4

U 141 ili 92,8% naselja većinsko stanovništvo bilo je hrvatsko (karta 11). Šest naselja imalo je većinsko pučanstvo talijansko (karta 11) među kojima se ističe naselje Merišće s 64,8% Talijana (TSN).

Zadnji popis stanovništva iz 1991. otkrio je povećanje udjela Talijana (18,3%) i znatan udio regionalno izjašnjenih (tzv. Istrani) kojih je 19,1% na sjeveru Istre (tabl. 7). Udio Hrvata pao je na potpolovičnu većinu i

iznosi 44,2%.

Na razini općina/gradova najveći udio Hrvata ima općina Lanišće (82,1%), a najmanji općina Grožnjan (18,6%). Udio Talijana i dalje je najveći u općini Brtonigla (46,4%) i gotovo se nije promijenio u odnosu na 1961. godinu (tabl. 6 i 7). Najveći udio regionalno izjašnjenih ima općina Grožnjan (32,4%), grad Buzet (30,2%) i općina Oprtalj (29,6%) (tabl. 7).

Karta 10: Indeks starosti stanovništva sjeverne hrvatske Istre po naseljima 1991. godine.

Cartina 10: Indice di anzianità della popolazione dell'Istria croata settentrionale per centri abitati nel 1991.

Karta 11: Narodnosni sastav stanovništva sjeverne hrvatske Istre po naseljima 1961. godine.

Cartina 11: Composizione nazionale della popolazione dell'Istria croata settentrionale per centri abitati nel 1961.

Karta 12: Narodnosni sastav stanovništva sjeverne hrvatske Istre po naseljima 1991. godine.
Cartina 12: Composizione nazionale dell'Istria croata settentrionale per centri abitati nel 1991.

Pedeset naselja ili 33,1% (naselje Kotli bez stalnih stanovnika nije ušlo u naseljski skup) ima natpolovičan udio Hrvata (karta 12). Najviše ih je na području grada Buzeta (33) i u općini Lanišće (13). Gotovo jednak broj naselja ima potpolovičnu većinu hrvatskog stanovništva (22 ili 14,6%) i apsolutnu većinu regionalno opredijeljenih (21 ili 13,9%) (karta 12). U 18 naselja "regionalci" čine relativnu većinu (karta 12). Znatno je udio naselja s relativnom (takvih je 20) odnosno apsolutnom (15) većinom Talijana (karta 12). Među takvim naseljima udio Talijana se kreće od 92,5% (naselje Oskoruš) do 30,2% (naselje Kaldanija). Izvan prostora Buštine, u Istri još samo četiri naselja imaju većinsko stanovništvo talijanske nacionalnosti (i to potpolovično).

NASELJA SLABE DEMOGRAFSKE PERSPEKTIVE

Popisom 1991. utvrđeno je jedno naselje bez stalnih stanovnika. To je naselje Kotli. S obzirom na tendenciju demografskog razvoja, misleći na zamah depopulacije, bilo je zanimljivo izraditi projekciju koja će naselja izumrijeti u doglednoj budućnosti (otprilike do 2020. godine) i time postati "mrtva sela". Budući da su parametri samo demografski svjesni smo nedostatka ovakvog "kabinetskog istraživanja". Kriteriji su bili slijedeći:

1. Veličina naselja 1991. <30
2. U razdoblju 1961-1981. smanjenje broja stanovnika 50% i više (to je natprosječno smanjenje jer za ukupni depopulacijski skup sjeverne Istre ono iznosi 38,1%)
3. U razdoblju 1981-1991. smanjenje broja stanovnika 20% i više (za ukupni depopulacijski naseljski skup sjeverne Istre iznosi 14,8%)

4. Prirodni pad u razdoblju 1981-1991.

5. Udio mladih (0-19)<15% ili ako ih uopće nema

Napomena: za patuljasta naselja (do 15 stanovnika) dopustili smo da jedan kriterij ne zadovoljavaju (takvih je tri), a za naselja s više od 15 stanovnika (ali naravno do 30) "olabavili" smo jedan kriterij ako u posljednja dva desetljeća (1971-1981. i 1981-1991) imaju tip općeg kretanja stanovništva E₄ (izumiranje) (takva su dva).

Sl. 3: Posljednja stanovnica zaselka Šegalini (naselje Sv. Lucija kod Oprtja), umrla veljače 2001 (foto I. Zupanc, 1999).

Foto 3: Ultima abitante della frazione di Šegalini (S. Lucia di Portole), morta nel febbraio 2001 (foto I. Zupanc, 1999).

Sl. 4: Kuberton: naselje bez stanovika.
Foto 4: Cuberton, paese disabitato.

Upotrebom ovog modela prepoznali smo 16 naselja "crne" demografske perspektive. To su rubna naselja ovog prostora. U općini Lanišće: Brgudac, Dane, Jelovice, Klenovščak, Kropinjak, Rašpor i Trstenik; u gradu Buzet: Benčići, Blatna Vas, Podkuk, Seljaci; u gradu Buje: Brdo, Brič, Kučibreg i Lozari te Vrnjak²⁰ u općini Grožnjan.

ZAKLJUČAK

Do 1910, kao i u cijeloj Istri, traju na razmatranom prostoru pozitivna demografska kretanja. Iako je 1921. zabilježen maksimum, broj stanovnika sjeverne Istre između dva rata uglavnom stagnira.

Nakon drugog svjetskog rata ukupan prostor zahvaćen je snažnom depopulacijom koja traje do 1971, unatoč činjenici da priobalni prostor (gradovi Novigrad i Umag) konstantno bilježi porast već od 1953. U razdoblju 1961-1971. čak je 91,4% ili 139 naselja de-

Sl. 5: Stanovnik zaselka Armanja (Vizintini-Vrhi) kod Oprtalja.

Foto 5: Abitante della frazione di Armania (Visintini Vetta) nei pressi di Portole.

populiralo. Usporedba početka (1948) i kraja (1991) analiziranog poslijeratnog razdoblja otkriva da je u 138 ili 90,8% naselja smanjen broj stanovnika, a da gotovo polovica naselja (46,7%) bilježi pad u svim međupopisnim razdobljima od 1948. do 1991. Proces depopulacije smanjen je u razdoblju 1971-1981. na 81,6% naselja i osobito od 1981. do 1991 (61,8%), ali u depopulaciji naselja raste relativan udio prirodnog pada, a smanjuje se udjel emigracije, uz starenje stanovništva što znači da je depopulacija ušla u posljednju fazu; fazu izumiranja stanovništva.

Može se pretpostaviti da će depopulacija sve manje biti uzrokovana emigracijom; glavnim uzrokom nakon drugog svjetskog rata do danas (1991), a sve više prirodnim padom uz istovremeno daljnje starenje stanovništva. Mnoga će se naselja ugasiti i time postati puki geografski pojmovi kao što se to u međuvremenu dogodilo s naseljem Vrnjak.

ZAHVALA

Zahvaljujem gospodinu Mili Crnkoviću na izradi svih kartografskih prikaza.

20 Terenskim obilaskom 13. 8. 1994. i 4. 4. 1999. utvrdili smo da je naselje Vrnjak bez stalnih stanovnika. Postalo je "mrtvo selo".

BRTONIGLA

- 1 Brtonigla
- 2 Fiorini
- 3 Nova Vas
- 4 Radini

BUJE

- 5 Baredine
- 6 Brdo
- 7 Brič
- 8 Buje
- 9 Buroli
- 10 Gamboci
- 11 Kaldanija
- 12 Kaštel
- 13 Krasica
- 14 Kršete
- 15 Kućibreg
- 16 Lozari
- 17 Marušići
- 18 Merišće
- 19 Momjan
- 20 Oskoruš
- 21 Triban

BUZET

- 22 Baredine
- 23 Bartolčići
- 24 Barušići
- 25 Benčići
- 26 Blatna Vas
- 27 Brnobičići
- 28 Buzet
- 29 Cunj
- 30 Čiritež
- 31 Črnica
- 32 Duričići
- 33 Erkovčići
- 34 Forčići
- 35 Gornja Nugla
- 36 Hum
- 37 Juradi
- 38 Juričići
- 39 Kajini
- 40 Klarići
- 41 Kompanj
- 42 Kosoriga
- 43 Kotli
- 44 Kras
- 45 Krbavčići
- 46 Krkuž
- 47 Krti
- 48 Krušvari
- 49 Mala Huba
- 50 Mali Mlun
- 51 Marčenegla

- 52 Marinci
- 53 Martinci
- 54 Medveje
- 55 Negnar
- 56 Paladini
- 57 Pengari
- 58 Peničići
- 59 Perci
- 60 Počekaji
- 61 Podkuk
- 62 Podrebar
- 63 Pračana
- 64 Prodani
- 65 Račice
- 66 Račićki Brijeg
- 67 Rim
- 68 Rimnjak
- 69 Roč
- 70 Ročko Polje
- 71 Salež
- 72 Selca
- 73 Seljaci
- 74 Senj
- 75 Sirotići
- 76 Sovinjak
- 77 Sovinjska Brda
- 78 Sovinjsko Polje
- 79 Stanica Roč
- 80 Strana
- 81 Sušići
- 82 Sveti Donat
- 83 Sveti Ivan
- 84 Sveti Martin
- 85 Šćulci
- 86 Škuljari
- 87 Štrped
- 88 Ugrini
- 89 Veli Mlun
- 90 Vrh
- 91 Žonti

GROŽNJAN

- 92 Antonci
- 93 Bijeje Zemlje
- 94 Grožnjan
- 95 Kostanjica
- 96 Kuberton
- 97 Makovci
- 98 Martinčići
- 99 Šterna
- 100 Vrnjak
- 101 Završje

LANIŠĆE

- 102 Brest
- 103 Brgudac

- 104 Dane
- 105 Jelovice
- 106 Klenovščak
- 107 Kropinjak
- 108 Lanišće
- 109 Podgaće
- 110 Prapoče
- 111 Račja Vas
- 112 Rašpor
- 113 Slum
- 114 Trstenik
- 115 Vodice

NOVIGRAD

- 116 Antenal
- 117 Bužinija
- 118 Dajla
- 119 Novigrad

OPRTALJ

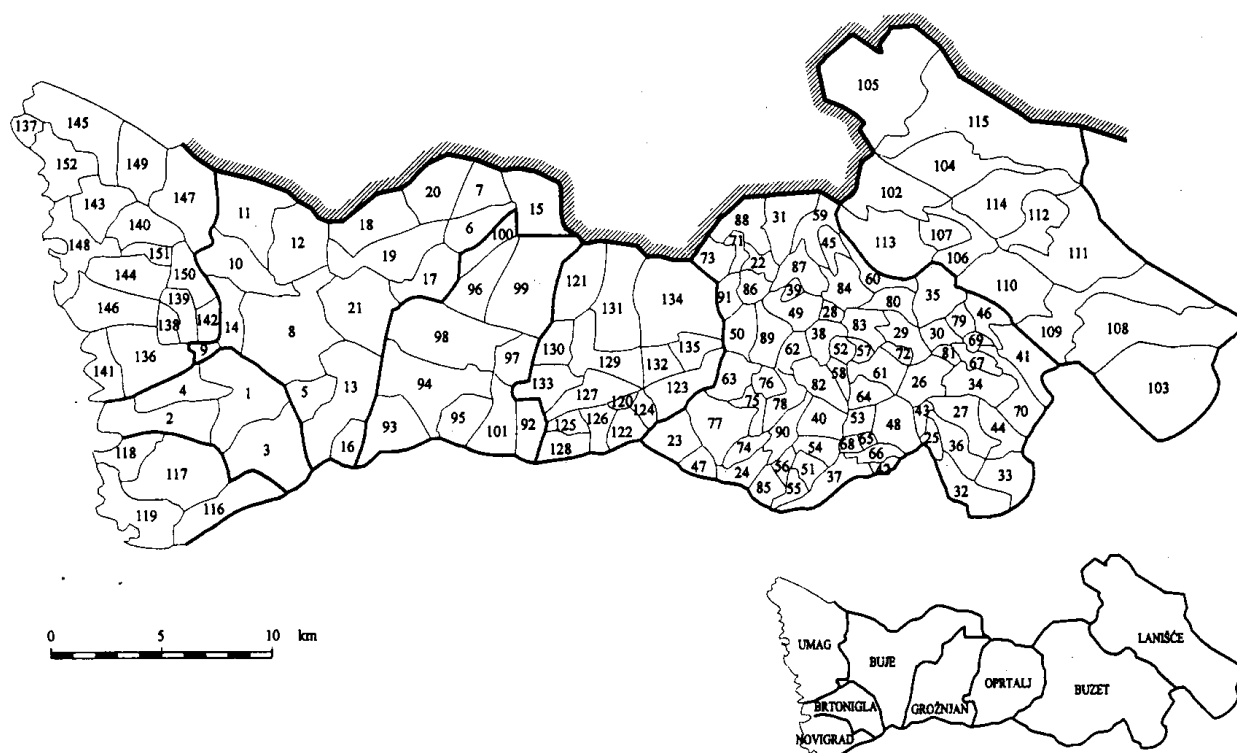
- 120 Bencani
- 121 Čepić
- 122 Golubčići
- 123 Gradinje
- 124 Ipši
- 125 Krajići
- 126 Livade
- 127 Oprtalj
- 128 Pirelići
- 129 Sveta Lucija
- 130 Sveti Ivan
- 131 Šorgi
- 132 Vižintini
- 133 Vižintini Vrhi
- 134 Zrenj
- 135 Žnjidarići

UMAG

- 136 Babići
- 137 Bašanija
- 138 Čepljani
- 139 Juricani
- 140 Kmeti
- 141 Lovrečica
- 142 Materada
- 143 Murine
- 144 Petrovija
- 145 Savudrija
- 146 Seget
- 147 Sveta Marija na Krasu
- 148 Umag
- 149 Valica
- 150 Vardica
- 151 Vilanija
- 152 Zambratija

Prilog 1: Naselja i općine sjeverne hrvatske Istre (uz prilog 2)

Allegato 1: Centri abitati e comuni dell'Istria croata settentrionale (accanto all'allegato 2)



Prilog 2: Naselja sjeverne hrvatske Istre.
Allegato 2: Centri abitati dell'Istria croata settentrionale.

VARIAZIONI DEMOGRAFICHE NELL'ISTRIA CROATA SETTENTRIONALE DAL 1857 AL 1991

Ivan ZUPANC

HR-10000 Zagreb, Kurelcjeva 4
 e-mail: ivan.zupanc@zg.hinet.hr

RIASSUNTO

L'articolo intende analizzare le variazioni demografiche nell'Istria croata settentrionale e accertare il grado d'intensità e diffusione del fenomeno dello spopolamento, nonché le sue conseguenze. Fino al 1910, il territorio registrò un incremento demografico, mentre tra le due guerre mondiali si ebbe un periodo di stasi.

Dopo la seconda guerra mondiale, l'intero territorio fu interessato da uno spopolamento generale, che si concluse nel 1971. In percentuale, il fenomeno procedette come segue: 1948-1953 = 87,5%, 1953-1961 = 84,2%, 1961-1971 = 91,4%, 1971-1981 = 81,6%, 1981-1991 = 61,8%.

Quasi la metà dei centri abitati (46,7%) vide calare la sua popolazione tra due censimenti.

La fase di spopolamento fece registrare un'impennata del tasso negativo di crescita demografica, mentre l'aumento del grado di anzianità della popolazione, accompagnato da un calo del tasso di emigrazione, stava a significare che il fenomeno dello spopolamento si era esaurito.

L'alta percentuale di anziani rimasti nei centri abitati era una conseguenza diretta e indice dello spopolamento. L'ultimo censimento del 1991 ha appurato che l'82,9% dei centri abitati rientra nella categoria delle località con popolazione eccezionalmente anziana o molto anziana.

Riteniamo che lo spopolamento futuro sarà, più che un effetto dell'emigrazione (causa principale dalla fine della seconda guerra mondiale in poi) una conseguenza della crescita demografica negativa e del grado di anzianità della popolazione istriana. Molte località resteranno vuote (ne abbiamo già contate 16 in questo stato) diventando solo dei nomi geografici.

Parole chiave: Istria, popolazione, abitati, emigrazione, spopolamento, invecchiamento

KRATICE

DZS - Državni zavod za statistiku
GDH - Geografsko društvo Hrvatske
PMF - Prirodoslovno-matematički fakultet
JAZU - Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti
MU - Međunarodni ugovori
MUIDS - Međunarodni ugovori i drugi sporazumi
RZS - Republički zavod za statistiku
TIGR - Trst, Istra, Gorica, Rijeka

IZVORI I LITERATURA

Cadastre (1946): Cadastre national de l'Istrie. Sušak, Edition de l'Institut Adriatique.
Imenik (1998): Imenik naselja Republike Hrvatske. Zagreb, DZS.
P 61-1 - Popis stanovništva 1961., knjiga XI (1965), Pol i starost. Beograd, SZS.
P 61-2 - Popis stanovništva 1961., knjiga XV (1966), Poljoprivredno stanovništvo. Beograd, SZS.
P 81 - Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1981., Stanovništvo po naseljima, općinama i zajednicama općina, Dokumentacija 553 (1984). Zagreb, RZS SRH.
P 91-1 - Popis stanovništva 1991., Stanovništvo prema narodnosti po naseljima, Dokumentacija 881 (1992). Zagreb, DZS.
P 91-2 - Popis stanovništva 1991., Stanovništvo prema spolu i starosti po naseljima, Dokumentacija 882 (1994). Zagreb, DZS.
P 91-3 - Popis stanovništva 1991., Poljoprivredno stanovništvo prema aktivnosti i spolu po naseljima, Dokumentacija 886 (1994). Zagreb, DZS.
SL FNRJ - Službeni list FNRJ, brojevi 74/1947, 109/1947, 1/1951. i 12/1951.
SL FNRJ-MUIDS - Službeni list FNRJ-MUIDS, br. 6/1954.
SL SFRJ - Službeni list SFRJ, br. 38/1964.
SL SFRJ MUIDS - Službeni list SFRJ-MUIDS, br. 8/1965.
SL SFRJ-MU - Službeni list SFRJ-MU, br. 1/1977.
TRU - Tabele rođeni i umrli po naseljima od 1964-1990.

Zagreb, RZS SRH.

TSN - Tabele Stanovništvo prema narodnosti 1961. Zagreb, RZS SRH.

NVS - Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880-1991. po naseljima. Knjiga 1 (1998). Zagreb, DZS.

Baučić, I. (1970): Suvremena demografska kretanja u Bužeštini i njihove gospodarske posljedice. Istarski mozaik 5. Pula, 51-67.

Bertić, I. (1997): Istra-geografska obilježja, Geografski horizont 2. Zagreb, Savez geografskih društava Hrvatske, 11-34.

Blažević, I. (1991): Demografske značajke Istre. Gospodarstvo Istre 4. Pula, Privredna komora Istre, 7-15.

Blažević, I. (1994): Demografski aspekt urbanih središta Istarske županije. Zbornik radova znanstvenog skupa "Susreti na dragom kamenu" 19. Pula, Studij ekonomije i turizma Dr. Mijo Mirković, 541-552.

Buršić, H., Mikolić, M. (1966): Ekonomsko stanje u Istri 30-ih godina u svjetlu talijanskih dokumenata. Istarski mozaik 3-4. Pula, 152-158.

Foretić, D. (1951): Zadrugarstvo Istre. Zagreb, Zadruga štampa.

Friganović, M. (1990): Demogeografija: stanovništvo svijeta. Zagreb, Školska knjiga.

Giuricin, L. (1986): Bez sustezanja o "povijesti jednog iseljavanja". Dometi 4. Rijeka, Matica hrvatska, 47-56.

Hersak, E. (ed.) (1998): Leksikon migracijskoga i etničkoga nazivlja. Zagreb, Institut za migracije i narodnosti - Školska knjiga.

Ibler, V. (1987): Rječnik međunarodnog javnog prava. Zagreb, Informator.

Korenčić, M. (1979): Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857-1971. Djela JAZU (Knjiga 54). Zagreb, JAZU.

Laušić, A. (1987): Uzroci i oblici iseljavanja iz Istre nakon drugog svjetskog rata. Zapošljavanje i udruženi rad 3. Zagreb, Republička samoupravna zajednica za zapošljavanje, 369-387.

Laušić, A. (1990): Prilog iseljeničkoj problematici Istre od druge polovice 19. do šezdesetih godina 20. stoljeća,

Pazinski memorijal 21. Pazin, Katedra čakavskog sabora, 41-51.

Legović, M. (1989): Poljoprivreda Istre između dva rata. Jadranski zbornik 13. Pula-Rijeka, Povijesno društvo, 261-285.

Malić, A. (1992): Centralne funkcije naselja unutrašnje Istre. Acta Geografica Croatica 27. Zagreb, 49-57.

Marušić, B. (1957): Iz povijesti kolonata u Istri i Slovenskom Primorju. Jadranski zbornik 2. Pula-Rijeka, Povijesno društvo, 237-279.

Miculian, A. (1991): Historiografija i publicistika o egzodusu: kritička opažanja. Pazinski memorijal 22. Pazin, Katedra čakavskog sabora, 109-119.

Milanović, B. (1992): Istra u 20. stoljeću. Pod Austrijom i Italijom (1. knjiga). Pazin, Istarsko književno društvo "Juraj Dobrila".

Nejašmić, I. (1991): Depopulacija u Hrvatskoj: korijeni, stanje, izgledi. Zagreb, Institut za migracije i narodnosti - Globus.

Pađen, J. (1968): Istra i njeno povezivanje sa zaleđem. Zagreb, Informator.

Pavlović, M. (1952): Agrarna reforma u Istri od godine 1946.-1948. Rad JAZU, knjiga 288. Zagreb, JAZU, 185-204.

Peruško, T., Bertoša, M., Bratulić, J., Črnja, Z., Poropat, E., Radauš-Ribarić, J., Roglić, J., Rudan, I., Strčić, P., Šonje, A., Vitolović, V. & S. Zlatić (1968): Knjiga o Istri. Zagreb, Školska knjiga.

Radica, T. (1980): Prilog demografskoj valorizaciji na-

selja u prostornom planiranju i uređenju na primjeru Istre. U: Spomen zbornik proslave 30. obljetnice Geografskog društva Hrvatske. Zagreb, GDH, 161-172.

Strčić, P. (1993): O nekim nacionalno-političkim pitanjima hrvatske Istre u XIX. i XX. stoljeću. Acta Histriae, I. Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - ZRS, 117-130.

Šegota, J. (1955): Kolonat u Bujštini: s osvrtom na poljoprivredu I poljoprivredno zadrukarstvo danas. Zagreb, Zadruga štampa.

Trani, G. (1980): Problemi di quantificazione del fenomeno dell'esodo. U: Columi C. (ed.): Storia di un esodo: Istria 1945-1956, Trieste, Istituto regionale per la storia del movimento di liberazione nel Friuli-Venezia Giulia, 565-577.

Vresk, M. (1987): Polarizacijski efekti urbanizacije Istre. Radovi Geografskog odjela PMF-a 22. Zagreb, Institut za geografiju Sveučilišta u Zagrebu, 43-53.

Wertheimer-Baletić, A. (1999): Stanovništvo i razvoj. Zagreb, Mate d.o.o.

Zgradnik, M. (1998): Odseljavanje in optiranje za italijansko državljanstvo iz dela Primorske, ki je bil z mirovno pogodbo priključen k LR Sloveniji, Acta Histriae, VI. Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko-ZRS, 187-203.

Žerjavić, V. (1993): Doseljavanja i iseljavanja s područja Istre, Rijeke i Zadra u razdoblju 1910-1971. Društvena istraživanja 4-5. Zagreb, 631-656.

Blagi porast populacije Istre u razdoblju 1921-1931. prati pad broja stanovnika sjevernog dijela. Nastavlja se blagi gubitak stanovništva u općinama Opatalj i Grožnjan te znatniji u općini Lanišće. Pad se javlja u gradovima Buzet (indeks 90,0%) i Buje (98,0%)(tabl. 1b).

Najosjetniju depopulaciju zapažamo u općinama Opatalj (13,3% i Lanišće (11,4%).